

YILDIRIM CAMİİ

de görülen almaşık duvar örgüsü aralıklarla farklı tuğla hatıllarla takviye edilmiştir. Taş boyutları ve örgünün dokusu hatıl aralarında değişmekte, kesme taş sıralarından meydana gelen sövelerin özensizliği, ayrıca kapıda Bizans üslubunda gönye burun söveler dikkati çekmektedir. Caminin tabhâneleri hariç dört eyvan duvarları, tonozlar ve orta sofa kubbesi kalem işleriyle süslüdür. Barok dönem özelliği gösteren kalem işleri yanında duvarlarda büyük istifli kitâbe kuşakları bulunmaktadır. 1877-1878 Rus işgalinde harap olduğu bilinen imaretten günümüze sadece bir baca ulaşabilmiştir. Dış avlunun kuzeyinde yer alan baca tuğladan geniş bir kemer üzerinde iki adet havalandırma deliğine sahip, üç kademeli, dışı silmelerle sonlanmaktadır. I. Murad'ın oğlu Ahmed ile adı bilinmeyen diğer bir şehzadenin gömülü olduğu şehzadeler türbesinin 1910'da yıkıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği hamam günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Günümüz Türkçesiyle *Evliyâ Çelebi Seyahat-nâmesi* (haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı), İstanbul 2006, III/2, s. 242, 260-261; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 53-58, 108; Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 2-6; a.mlf., "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 224; Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisi I*, s. 484-494; Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 79; a.mlf., *Edirne Minareleri*, Edirne 1973, s. 19; Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, İstanbul 1991, s. 21-24; Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler", *Edirne: Serhattaki Payitaht* (haz. Emin Nedret İşli – M. Sabri Koz), İstanbul 1998, s. 37-39; M. Baha Tanman, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", a.e., s. 326-328; Aptullah Kuran, "Edirne'de Yıldırım Camii", *TTK Belleten*, XXVIII/111 (1964), s. 419-438.

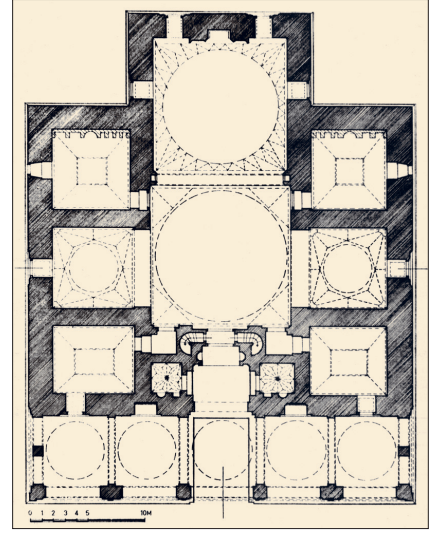

N. ÇİÇEK AKÇIL

YILDIRIM KÜLLİYESİ

XV. yüzyılda
Bursa'da inşa edilen külliye.

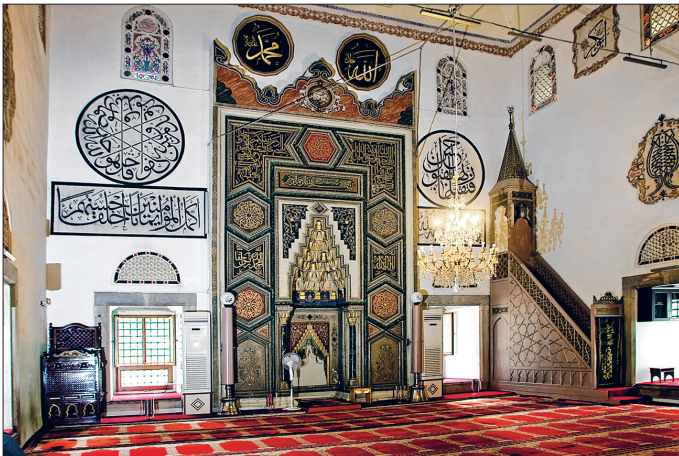
Şehrin doğusunda Şüşterî Bahçesi diye bilinen bölgede yer alır. Bu bölge günümüzde külliye denildiği Yıldırım adıyla anılmaktadır. Yıldırım Bayezid'in dedesi Orhan Gazi'nin vakıf arazisi olan bölgeye karşılık Ortakızık köyü Orhangazi Vakfı'na verilmiş, Yıldırım Külliyesi bu arazi üzerinde 793-797 (1391-1395) yılları arasında inşa edilmiştir. Vakfiyesi 802 (1400) tarihli. Bir tepe üzerine yerleştirilen külliye cami, medrese, imaret, hamam, türbe ve külliye den uzakça bir yerde bulunan dârüşşifâdan meydana gelir. Külliye su kemerleriyle Uludağ'ın meşhur membalarından Akçağlayan suyu getirilmiştir. Başlı başına bir su tesisi olan ve külliye binalarından biri sayılması gereken bu kemerler günümüze ulaşmamıştır. Külliye binaları bir ihata duvarı ile çevrilmiş, bu duvarın zamanımıza kadar sadece kapılarının biri gelmiştir. Orhan Bey devrinden itibaren inşa edilmeye başlanan eserler basit yapılardan ibaretti. Öte yandan bu dönemde çok büyük sanatsal eserler ortaya koymak için fiziki ve maddi imkân yoktu. Bursa civarında küfeki taş ocağı bulunmadığından inşaatlar kaba yontma taş ya da silisli dere taşıyla yapıyordu. Yıldırım Bayezid döneminde devlet olma yolunda mesafe alınmış ve yeni oluşmaya başlayan devletin heyecanına uygun kaliteli işçiliğe sahip âbidî eserler inşa edilmiştir. Caminin taçkapısı, son cemaat yerindeki mihrap nişleri, pencere sövelerindeki ince mukarnaslar ve içeride iki kubbeli mekânı ayıran büyük kemerin ortasındaki mermer işleme-

Bursa Yıldırım Camii'nin planı

ler etkileyici bir güzelliğe sahiptir. Pencere ve kapıların etrafındaki mermer sövelerin süslenmesi yine ilk defa bu yapıda görülmektedir. Bu tarz işçilik daha sonra Bursa Yeşilcamii ve Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Camii'nde mükemmel şekilde uygulanmıştır. Plan şeması bakımından zâviyeli / tabhâneli denilen gruba giren cami Orhan Camii ile I. Murad'ın Çekirge'deki camisinin bir benzeri olmakla birlikte mimari ve işçilik açısından onlardan daha üstündür. Beş gözlü son cemaat yerinin mermer benzeri bir taştan örülmüş ayaklarının yapı ile uyumlu oranları, bir tepe üzerinde yer alan camiye Bursa ovasından bakıldığında muhteşem bir görüntü ortaya koymakta ve bu görüntü Bursa'nın silüetine çok şey katmaktadır. Osmanlı mimarisinde Bursa kemeri denilen bir kemer şekli de ilk defa bu camide uygulanmış, bu kemer hem son cemaat yerinde hem taçkapı kemerinde kullanılmıştır. Caminin planı simetriktir. Son cemaat yerinden içeriye girildiğinde sağda ve solda iki adet dinlenme mekânı (tabhâne), 12 m. çapında ve 22 m. yüksekliğindeki ana kubbenin iki yanında karşılıklı iki eyvan, eyvanların yanlarında birer koltuk kubbesi, ayrıca basamaklarla yükseltilmiş 11,50 m. çapında asıl ibadet bölümü yer alır. Her iki koltuk kubbesinin kible tarafındaki duvarları alçı nişler ve ocaklarla kaplanmıştır.

Caminin koltuk kubbelerinin kible duvarlarını kaplayan alçı nişler ve ocaklar bu-

Bursa
Yıldırım
Camii'nin
içinden
bir görünüş

Bursa'da
Yıldırım
Medresesi

rada devamlı kalındığını gösterir, zira bu mekânların kurşunluk denilen çatı kısmında nefeslikleri (bacaları) bulunur. Doğudaki odanın duvarlarında nesih yazı ile “İmdâdü's-saâdeti ve's-selâmeti li-sâhibihî ve mâlikihî” (Sahibine selâmet ve mutluluk ver) dua cümlesi, batıdaki odada sülûs yazıyla, “es-Sehâvetü mine'l-îmân ve'l-îmânu fi'l-cenne” (Cömertlik imandandır, iman ise cennettedir) hadisi yer almaktadır. Dik bir merdivenle üst kattaki dar ve karanlık bir mekâna çıkılır. Onarım belgelerinde hünkâr mahfili diye adlandırılmışsa da bu mekânın uzlethâne / çilehâne olması muhtemeldir. Mahfilin biraz ilerisinde son cemaat yerine bakan şahnişinler (balkon) vardır. Korkulukları olmayan bu balkonların işlevi anlaşılamamaktadır. İnce taş işçiliğine sahip yapıda kalem işi ve ahşap süslemeye rastlanmaması bunların zamanla ortadan kalktığını düşündürmektedir. Yalnızca dış mihraplarda, pencere sövelerinde ve alçı ocakların üzerinde küçük çini kakmalar görülür. Yıldırım Camii, Osmanlı mimarisine yeni bir tarz ve yeni bir inşaa anlayışı getirmiştir. Almasıık duvar örgüsü denilen ve erken devir Osmanlı mimarisinde uygulanan, Bursa'da çeşitli örnekleri bulunan kaba dere taşı ile tuğla, ardından kesme küfeki taşı ve tuğla ile yapılan duvar örgüsünden sonra dantel gibi işlenmiş mermer kaplama bir yapının ortaya çıkışı mimaride bir yükseliş sürecinin göstergesidir. Caminin iki minareli olarak tasarlandığı, fakat sadece birinin inşa edildiği, Bursa'yı harabeye çeviren 1855 depreminden sonra tutulan kayıtlardan bu minarenin de yıkıldığı anlaşılmaktadır. Ardından iki minare yapılmışsa da Kâzım Baykal'ın bildirdiğine göre biri 1949'da, diğeri daha önceki bir tarihte yıkılmıştır. Yapının sağ tarafında 1972'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeni bir minare yapılmış, fakat yakın zamanda caminin orijinal iki minaresinin rekonstrüksiyonu için hazırlanan proje uyarınca 2011 yılı içinde bu minare yıktırılmış ve projeye uygun iki minaresi inşa edilmiştir.

Medrese binası camiden 80 m. aşağıdaki bir düzlükte yer almaktadır. Duvarları bir sıra kesme küfeki taşı, üç sıra tuğla ile örülen medreseye derin bir eyvandan ve geniş bir kapıdan girilir. Sağda ve solda sekizer adet oda ile ön cephede müderris ve müide ait olduğu düşünülen dört büyük oda, her odada bir ocak, bir veya iki duvar nişi vardır. Dershane vazifesi gören asıl eyvan tam kare plana sahiptir ve medreselerde âdet olduğu üzere taçkapının karşısında ve yerden yüksekte bulunur. Kubbe eteğindeki Türk üçgenleriyle, duvardan kubbeğe geçişte kullanılan mukarnaslı pandantifleriyle medresede en itinalı işçilik burada ortaya konmuştur. Bu medresede Molla Gürânî, Seyyid Ali Acemî, Fudayl Çelebi, Şeyhülislâm Abdülkadir Şeyhî Efendi, Ebüssuud Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi gibi tanınmış âlimler ders vermiştir. Medresenin 1855 depreminden fazla etkilenmediği, sadece güney duvarındaki hücrelere ait revak kubbelerinin yıkıldığı anlaşılmaktadır. Kâmil Kepecioğlu, 1906 yılına kadar medresede eğitimin sürdüğünü ve bu tarihlerde medresede yetmiş üç öğrencinin okuduğunu belirtmektedir. Medreselerin kapatılmasından sonra bakımsız kalarak harabeye dönen yapı 1948'de Sıhhiye Vekâleti tarafından onarılıp dispansere dönüştürülmüştür. Bugün de sağlık kurumu olarak hizmet vermektedir.

Dârüşşifânın, Osmanlı mimarisinde ilk hastahane binası olmasından dolayı mimarlık tarihinde önemli bir yeri vardır. Ancak 29 m. x 53 m. ebadındaki yapının son derece itinasız inşaatı bu önemini gölgelemektedir. Dârüşşifâda önde dört oda, sağ ve sol kanatta onardan yirmi oda, taçkapının karşısında ortada bir büyük, yanlarında iki küçük olmak üzere üç oda mevcuttur. Sağ ve sol kanattaki odalarda hastaların kaldığı bellidir. Diğer yedi mekândan birinin tabiplere, birinin şerbetçi ve eczacılara ayrıldığı, diğer odaların mutfak, ambar, hamam ve helâ gibi ihtiyaçlara tahsis edildiği düşünülebilir. Külliye'nin vakfi-

yesinden hastahane'de üç tabip, şerbetçiler, eczacılar, bir ekmekçi ve bir aşçının çalıştığı, maaşlarının vakıftan ödendiği, diğer masraflar için de para ayrıldığı öğrenilmektedir. Yapı zaman içinde terkedilerek bakımsız kalmış, daha sonra baruthâne ve silâh deposu olarak kullanılmış, harabe halinde iken 1990'lı yılların sonunda restore edilmiştir. Günümüzde göz hastahanesi olarak kullanılmaktadır.

Yıldırım Külliyesi'nin imareti bugüne kadar gelmemiştir. İmaretin caminin doğusunda yer aldığı duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid'in itinalı bir işçilikle yapılan kare planlı türbesi Türk üçgenli kubbesi ve üç gözlü revakı ile tipik bir Osmanlı yapısıdır ve Osmanlı mimarisinde ilk revaklı türbedir. Kapısının üzerinde 809 (1406) yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Süleyman tarafından inşa edildiğini belirten bir kitâbe yer almaktadır. Külliye'nin vakfiyesinde bir türbenin inşa edilmesinden ve kandillerde kullanılacak yağ için para ayrılmasından bahsedilmekle birlikte türbe daha sonra yapılabilmıştır. Türbede mevcut beş sandukadan üçü Yıldırım Bayezid'e, oğlu İsa Çelebi'ye ve eşine aittir. Diğer sandukaların kime ait olduğu bilinmemektedir. Külliye'nin soğukluk, ılıklik, sıcaklık ve iki halvetten meydana gelen küçük hamamı günümüzde ayakta-
dır.

Yıldırım Bayezid'in türbesiyle içinden bir görünüş

BİBLİYOGRAFYA :

BA, EV.d. 10101, 16041; BA, TS.MA.d. 3658/0067; BA, A.MKT.NZD. 158. 59; BA, İ.DH. 377. 24917; BA, Y. PRK. TKM. 32.13; BA, A.MKT.MHM. 418, 38; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 419-440, 447-454, 464-471; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü* (haz. Hüseyin Algül v.dğr.), Bursa 2009, IV, 261-263; Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları: Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları*, İstanbul 1952, s. 20-48; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s. 68; Mustafa Asım Yedi yıldız, *Başlangıçtan Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami* (doktora tezi, 1995), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul 1998, s. 52-63; Osman Çetin, *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Darüşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, İstanbul 2006.

DOĞAN YAŞAŞ

YILDIZ

Gökyüzünde enerji kaynağı üreten, yoğun ışık saçan plazma kütesi; gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalardan her biri.

Yıldız karşılığında Arapça'da **necm** (çoğulu nücum) ve **kevkeb** (çoğulu kevâkib), Farsça'da **ahter** ve **sitâre** (İng. star) kelimeleri kullanılır. Kök bakımından necm "doğmak, ortaya çıkmak", kevkeb "parlamak, aydınlık olmak" anlamına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "ncm", "kkb" md.leri). Her iki kelime de yıldız yerine kullanılmakla birlikte kevkeb bazan "gezegen" anlamını ifade eder (*Eİ²* [İng.], VIII, 97). Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde gökküreden (sema, felek), güneş, ay ve burçlardan bahsedilmekte, 53. sûre Necm adını taşımakta, dört âyetle necm, dokuz âyetle nücum geçmektedir. Bu âyetlerde Cenâb-ı Hak yıldızla (en-Necm 53/1), delip geçen yıldızla (et-Târik 86/3), yıldızların yerlerine (konumu / yörüngesi; el-Vâkıa 56/75) yemin eder; diğer bazı canlı ve cansız varlıklarla birlikte yıldızların da kendisine secde ettiğini (el-Hac 22/18; er-Rahmân 55/6), kıyametin kopması esnasında yıldızların ışığının söneceğini ve kararıp döküleceğini (el-Mürselât 77/8; et-Tekvîr 81/2), İbrâhim'in Allah'ı arayışı sırasında yıldızlara baktığını (es-Sâffât 37/88) bildirir. Hz. Peygamber'e gecenin sonunda yıldızların ortadan kaybolması sırasında Allah'ı tesbih etmesi emredilir (et-Tûr 52/49). Allah'ın yıldızları kendi emrine râm ettiği, onları insanların hizmetine verdiği (el-A'râf 7/54; en-Nahl 16/12), insanların yıldızlar vasıtasıyla yollarını buldukları (el-En'âm 6/97; en-Nahl 16/16) ifade edilir. Kevkeb kelimesi üç, kevâkib iki âyetle geçmekte, bunlar-

da Allah'ın nuruna örnek verilen sırça fanus, inci gibi parlayan bir yıldıza benzetilmekte (en-Nûr 24/35) ve İbrâhim'in yıldıza bakışına (el-En'âm 6/76), Yûsuf'un rüyasında gördüğü on bir yıldıza (Yûsuf 12/4) atıfta bulunmaktadır. Bu arada dünyaya semasının yıldızlarla süslediği (es-Sâffât 37/6), kıyametin âlâmetlerinden biri olarak yıldızların dağılıp savrulacağı (el-İnfitâr 82/2) belirtilmektedir. Bazı âyetlerde yer alan şihâb (el-Hicr 15/18; es-Sâffât 37/10; el-Cin 72/8, 9) ve mesâbîh (Fussilet 41/12; el-Mülk 67/5) ile de yıldızlara işaret edilmekte, Büyük köpek takım yıldızındaki en parlak yıldız olan Şi'râ (Sirius) bir âyetle zikredilerek -ona tapınmaya dayanan eski Arap inancını red mahiyetinde- onun rabbinin de Allah olduğu vurgulanmaktadır (en-Necm 53/49). Hadislerde de necm ve kevkeb geçmekte, bazı rivayetlerde Araplar'ın yıldız için "gecenin tanığı" (şâhidü'l-leyl) ifadesini kullandığı (*Müsned*, VI, 397), Hz. Peygamber'in, "Yıldızlar gökyüzü için güvenlidir, onlar yok olunca gökyüzüne vaad edilen şey (kıyamet) gelir" (*Müsned*, IV, 399; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 207) dediği nakledilmekte, bazı hadislerde yıldızlarla ilgili Câhiliye inanışları kınanmakta, yağmurun Allah tarafından yağdırıldığı, bunu bir yıldızın doğup batmasına bağlamanın Allah'ı inkâr sayılacağına işaret edilmektedir (*Müsned*, II, 362, 421; IV, 117; Buhârî, "Ezân", 156, "İstiskâ", 28; Müslim, "İmân", 125-126).

Günümüzde genel kabul gören tesbitlere göre yıldızlar hidrojen gazının bulut biçiminde yoğunlaşması ve ısınmasıyla oluşur; böylece radyasyon ve ısı ortaya çıkmaya başlar. Bir yıldız yakıtını yaklaşık 5 milyar yıl boyunca yakar ve sonunda yakıtı tükenip ölmeye başlar. Bu son safha-

da bazı yıldızlar bir kara delik haline dönüşür ve ışığın bile kaçamayacağı görünemeyen alanlar meydana getirir. Bazı yıldızlar ise ya beyaz bir cüce ya da bir nötron yıldız durumunu alır. Bazan da yıldız patlar ve içindkiler yeni gelişmeler oluşturmak üzere uzay boşluğuna dağılır. Yıldızlar gökyüzünde tek görünseler de birçok yıldız gerçekte ikili sistemler teşkil edecek şekilde çift olarak bulunur.

Yıldızların her kültürde dinî ve mitolojik anlamda önemli yeri vardır. Eski uygarlıklarda gökyüzü tanrısal bir bölge olarak nitelendirilmiş ve gökyüzündeki işleyiş tanrıların faaliyetleri olarak görülmüştür. Mısırlılar gök cisimlerini tanrı kabul ederdi, dolayısıyla astronomileri dinî öğelerle iç içe idi. Ayrıca gök cisimlerinin doğuşu ve batışı dinî bir özellik taşıyordu. Yıldızların bir süre görünmemesi onların geçici ölümleri sayılırdı. Ölümden sonra yıldızlar, öteki dünyada bir seyahat yaparak arınma ve mumyalanmadakine benzer bir ilâçlanma sürecinden geçerek tekrar canlanıyordu. Gezegenleri tanıyan Mısırlılar bunlara dinlenmeyen yıldızlar adını veriyordu. Eski Çin'de de yıldızlara büyük önem verilirdi. Çin astronomisi bir bakıma bir yıldız astronomisi olup normal yıldızlar yanında kuyruklu yıldızlar ve kutup yıldızı hakkında da ayrıntılı bilgiler içermektedir. Eski Türkler'de kutup yıldızı önemliydi. Türkler evrenin bir kubbe biçiminde olduğunu düşünüyorlardı; bu kubbe altın veya demirden bir kazık (kutup yıldızı) çevresinde dözenli bir hızla dönüyordu. Burçları taşıdığı kabul edilen ekliptik çarkı buna dik olarak yerleştirilmişti. Gökteki bu düzen yeryüzüne de yansıyor. Kutup yıldızının tam altında yeryüzünün yöneticisi olan hakanın oturduğu şehir bulunuyor, "ordug" adı

985'te (1577)
İstanbul
semalarında
görünen
kuyruklu
yıldızın
bir astronom
tarafından
kadrarla
gözlenişini
tasvir eden
minyatür
(*Nusretnâme*,
TSMK, Hazine,
nr. 1365)

